

ԼԵՂՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԱՅԱՆԵ ԽԱԼԱԹՅԱՆ
ՇՈՒՇԱՆ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

ՌՈԼԱՆԴ ՇԱՌՈՅԱՆԻ «ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵՋԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ» ԵՎ «ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՎԱԽՃԱՆԸ» ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ
ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v4i71.202

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացնում ենք Ռոլանդ Շառոյանի «Մանկապարտեզի ժամանակը» և «Սուրբ հայր Հովհաննեսի վախճանը» պատմվածքների բառապաշարի տարբեր շերտերի քննություն՝ համագործածական բառեր, ժողովրդախոսակցական կամ բարբառային բառեր, դարձվածքներ, հեղինակային նորակազմություններ, կրկնաբանություններ, որոնց միջոցով հեղինակը պատկերավոր է դարձնում Սասնա միջավայրի և կերպարների նկարագրությունը:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. *համագործածական բառեր, ժողովրդախոսակցական և բարբառային բառեր, դարձվածքներ, հեղինակային նորակազմություններ, հնաբանություններ, կրկնաբանություններ:*

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ռոլանդ Շառոյանի պատմվածքների բառապաշարը բազմաշերտ է: Նա, լինելով սասունցի, իր ստեղծագործություններում բազմիցս կիրառել է Սասնա բարբառին բնորոշ բառամիավորներ. դրանցով ներկայացրել է այն միջավայրը, որտեղ կատարվում են գործողությունները: Մեր նպատակն է կատարել «Մանկապարտեզի ժամանակը» և «Սուրբ հայր Հովհաննեսի վախճանը» պատմվածքների բառապաշարի տարբեր շերտերի քննություն:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխատանքն իրականացնելիս օգտվել ենք առավել գործածական՝ հետազոտական, ոճաբանական, մասնավոր-որոնողական, ստուգման մեթոդներից:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Գեղարվեստական երկի հարստությունը հեղինակի բառապաշարն է, որի մանրակրկիտ վերլուծությունները համարվում են կարևոր, քանի որ տվյալ գրողի լեզվի մասին պատկերացումներ են ձևավորվում:

Հ.Հարությունյանը գրում է, որ գրողն ազատ է բառերի ու դարձվածքների ընտրության, բառակազմական միջոցների գործադրության, ձևաբանական ու շարահյուսական միջոցների նպատակադիր օգտագործման մեջ, բառերը փոխաբերական իմաստներով ու առումներով գործածելու, նոր կապակցություններ ու դարձվածքներ կերտելու, պատկերավոր արտահայտություններ ստեղծելու մեջ, բայց այդ բոլորը տվյալ լեզվում գործող օրինաչափությունների սահմաններում (**Հարությունյան Հ., 1986**):

Գրական երկի բառապաշարի կորիզը, հիմքը կազմում են **համագործածական բառերը**: Դրանք առարկաների, երևույթների, հատկանիշների, գործողությունների առավել սովորական և լայնորեն տարածված անուններն են, որ միևնույն չափով գործածվում են և՛ առօրյա, գործնական, գիտական, տեխնիկական ոճերում, և՛ գեղարվեստական գրականության մեջ (**Խլղաթյան Ֆ., 2007**):

Ռ. Շառոյանի բառապաշարի սովոր մասը կազմում են համագործածական բառերը: Այս բառաշերտը ամենաձավալունն է լեզվի բառապաշարում, հետևաբար նաև գեղարվեստական գրականության լեզվի հիմնական կորիզը: Հեղինակը հմտորեն օգտվում է դրանց իմաստային բազմազանությունից: Քննության ենթակա պատմվածքներում («Մանկապարտեզի ժամանակը», «Սուրբ հայր

Հովհաննեսի վախճանը») հանդիպում են նույն բառի իմաստային նուրբ, տարբեր գործածություններ, որոնց միջոցով հեղինակը ձգտել է ոճավորել իր խոսքը:

...նայում էինք, թե **կապույտ** շորտիկ հագած աղջիկը չոր ընկույզե փայտով ոնց էր օձի քեղերի միջից վախվորած դուրս քաշում գնդակը (**Շառոյան Ռ., 2012**):

Մորս գլխաշորը բաց **կապույտ** չթից էր, սահել ու փռվել էր ուսին:

Մայրս նստել էր աղվիցի քարին, կաթի դույլով լիքը **կանաչ** լոբին ջարդում լցնում էր ծակոտկեն թասի մեջ:

...կողքին մանուշակի թերթերի նման **կանաչ** բորբոս էր բռնում:

Համագործածական բառերի ոճական քննության հիմնական եղանակներից մեկը դրանց դիտարկումն է մերձիմաստ լեզվական իրողությունների՝ հոմանիշ բառերի զուգորդությամբ (**Հալաջյան Մ., 2005**):

Կապույտ և **կանաչ** բառերը ունեն տարբեր հոմանիշներ, սակայն, ինչպես նկատում ենք, հեղինակը նախապատվությունը տվել է նրանց ելակետային բառին, որը ոճականորեն ավելի չեզոք է:

Հոմանշային շարք կազմող բառերը միմյանցից տարբերվում են ոճական, հուզարտահայտչական զանազան առանձնահատկություններով, մինևույն հասկացության արտահայտման տարբեր աստիճաններով կամ իմաստային նրբերանգներով: Ահա հանդիպող բնագրային օրինակներ:

...Մարդուն ամեն ինչ կարելի է, թույլատրելի, բայց որ տղամարդը՝ հայրը, քայլում է մշուշի միջով, մարդիկ նրա **վերջն են տեսնում**, ավելի ճիշտ, նրա **ավարտը**, և այդ պահին ես հանկարծ մեծացա ու տեսա մշուշի միջով քայլող Տարոնի հոր **ավարտը**:

Կարելի է նկատել, որ այստեղ **ավարտ** ասելով հեղինակը նկատի է ունեցել **վախճանը**, սակայն խոսքն առավել պատկերավոր դարձնելու համար նախապատվությունը տվել է **ավարտ** և **վերջ** բառերին:

... Հետո հիշեցի, որ **անոթի** եմ, բայց **սոված** լինելս չէր, որ ինձ շրջեց ճանապարհից և ետ բերեց տուն:

Հետաքրքրական է **անոթի-սոված** հոմանշային իրողության բառամիավորների ընտրությունը: **Անոթի** բառը բարբառային շերտին պատկանող բառ է, **սոված** բառը՝ չեզոք շերտին պատկանող (**Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, 2001-2012**):

...քաղաքից **ազգուերամ** ու **բարեկամ** ուշ էին գալիս և նկուղում թառմայի վրա դարսած հացը մնում-չորանում էր...»:

Բարեկամ բառի հոմանիշ ենք դիտարկում **ազգուերամ** բառը, որն այստեղ կիրառված է **«գերդաստան, ընտանիք»** իմաստով: Հարկ է նշել, որ հոմանիշների՝ ըստ իմաստի աստիճանական սաստկացումը ապահովում է երևույթի աստիճանական խորացումը, որը հաճախ կատարվում է փոխաբերաբար գործածված բառով :

-ինձնից առաջ դո՛ւ պիտի **մեռնիս**, չէ, դու **սատկես**, ես **մեռնիմ**:

Նշված խոսքային միջավայրում հեղինակը զուգադրել է **մեռնել-սատկել** հոմանշային զույգը: **Սատկել** բառամիավորում ակնառու երևում է բառի սուբյեկտիվ իմաստը (**Խալաթյան Գ., Ջուլֆայան Ռ., 2018**):

Բերված օրինակները վկայում են, որ գրողը հոմանիշների գործածության գեղարվեստական հնարին է դիմում՝ միևնույն խոսքային միջավայրում գործածելով նույն բառի տարբեր հոմանիշներ, այսինքն՝ ստեղծվում է համակուտակում՝ գրական ոճի բառին զուգադրելով խոսակցական բառաշերտին պատկանող հոմանիշը՝ գաղափարն ավելի ուժեղ և ներգործուն դարձնելու նպատակով:

Դիպուկ և տարողունակ են բերված համատեքստերի միևնույն երևույթները բնութագրող **հականիշները**, որոնք ստեղծում են **օքսիմորոն** (**Խալաթյան Գ., Ջուլֆայան Ռ., 2018**):

Ես առաջին անգամ տեսա **ժպտացող** և **լաց լինող** մարդ:

...թշնամին թշնամի է, թեպետ բարեկամություն է քարոզում, բարեկամդ **թշնամի բարեկամ է**, թեկուզ մի բաժակ ջուր է խմել քեզանից թաքուն:

Ամենից առաջ նկատենք, որ համագործածական բառերի ոճական գործառույթները շատ ավելի սերտորեն են առնչվում գրողի **լեզվաոճի** հետ:

Երանի Տարոնին. կանգնել էր **գլուխկախ** ու աղջկա հորը չէր տեսնում:

Գլուխկախ իսկական բարդությունը կիրառվել է **գլխիկոր** բառի փոխարեն: Գեղարվեստորեն ճիշտ, հոգեբանական առումով համոզիչ ու տեղին է **գլուխկախ** իսկական բարդության գործածությունը տրված խոսքաշարում: Հեղինակը, մի բաղադրիչը փոխելով, ստեղծել է հեղինակային նորակազմություն:

Ես տեսա, թե ինչքան **փափուկ իջավ** աղջկա **հոր** ձեռքը Տարոնի գլխին, և ես մտածեցի, որ այդ **մարդը քեռի** է, որովհետև այդպես **քեռուս** ձեռքն էր իջնում ընկերներիս գլխին:

Քայլում էր, ու ետևից փոշի էր բարձրանում, **նոսրերը քրստքրստ քսում էր** գետնին, որ **հողե գետին** էր, քսում էր ու **երեխայի** պես, ինձ պես փոշի հանում:

Ահագին բան գիտեի, բայց իմ իմացածը ի՞նչ բան էր, **երեխի** իմացած էր, դրանով էր ինքը մեծ, որ տարբերում էր **երեխի** իմացածը մեծի իմացածից և հարգում էր իրենից մեծերին:

–Քո ողորմածիկ **քեռի** Աբգարը մեռնելուց առաջ չէ՞ր ասել...

Նշված խոսքաշարում հեղինակը նախընտրել է **քեռի** բառը, այլ ոչ թե **մորեղբայր**, որը դառնում է խոսքի արտահայտչականության վճռական գործոն, մտքի արտահայտման հիմնական միջոց և ոճական հնար:

Քաջ հայտնի է, որ համագործածական բառաշերտի մեջ են մտնում ամենից առաջ ազգակցական կապեր ցույց տվող բառերը: Երկու պատմվածքներում էլ առավել լայն տարածված են դրանք: Վերը նշված առաջին նախադասության մեջ կիրառվող **քեռի** բառը գալիս է գրաբարի **քոյր** բառից, որը, զարտուղի հոլովվելով, սեռական հոլովում դառնում է **քեռ** (**Աբրահամյան Ա., 1976**):

Բնագրում տեսնում ենք **երեխա** բառի կիրառության ինչպես գրական, այնպես էլ ժողովրդախոսակցական զուգորդումները:

Ես գլուխս կախեցի ու մնացի **շվարած-կանգնած**

Ես այնքան կռացա, որ ոտքերիս արանքից տեսա հավերի դատարկ ու տափակ ջրամանի մեջ **ճլորած** և աչքերը **ճպպած** կատվին

Աղամամուրին, երբ հայրս «տունտեղ» թողնում-գնում էր..

Այստեղ ընդգծված բառամիավորները ոճական կամ իմաստային նրբերանգ են պարունակում և դառնում գրողի ոճական նպատակադրման իրականացնողը:

Այդ տարի՝ դեռ **գարնան գլխին**, գյուղը լցվել էր սատկած օձերով:

Գարնան գլուխ բառակապակցության մեջ **գլուխ** բազմիմաստ բառը կիրառելով՝ հեղինակը նպատակ է ունեցել ցույց տալու, որ դեպքերը տեղի են ունեցել գարնան սկզբին: Գլուխ բառի իմաստներից մեկը **գագաթն** է, որը նշված խոսքային միջավայրում գործածվել է փոխաբերաբար:

Ռ. Շառոյանի պատմվածքների թեմատիկան, գյուղաշխարհի անցուդարձը, գործող կերպարների ժողովրդական մտածողությունը լայն հնարավորություն են տալիս ինչպես **ժողովրդախոսակցական**, այնպես էլ **բարբառային բառերի** գործածության համար:

«Մանկապարտեզի ժամանակը» և «Սուրբ հայր Հովհաննեսի վախճանը» պատմվածքներում հաճախ ենք հանդիպում ժողովրդախոսակցական և Սասնա բարբառում կիրառվող բարբառային բառերի և բառաձևերի: Դա պայմանավորված է նրանով, որ հեղինակը Սասունից է, իր կերտած հերոսը՝ նույնպես: Բարբառային բառերից շատերը հաճախ հանդես են գալիս գեղարվեստական խոսքում, որը հիմնականում պայմանավորված է տվյալ երկի բովանդակությամբ և հեղինակի ժողովրդական մտածողությամբ: Գեղարվեստական գրականության, հատկապես արձակի լեզուն հիմնականում սնվում, հարստանում և համապատասխան ոճավորում է ստանում բարբառների, ժողովրդախոսակցական լեզվի միջոցներով (**Եզեկյան Լ., 1986**):

Բերենք բնագրային օրինակներ:

Մեր մեծանալու ճանապարհը **ջաղացի ձորն** էր, խաղողի այգին, Բորեի բաղն ու Հոռոմի գերեզմանոցն էր:

Իսկ քաղաքից գյուղ տարօրինակ հագուստներով շատ մարդիկ էին գալիս՝ հսկա ընկուզենու հովին քնելու, հանգստանալու, **ջաղցիձորի** ջրում լողանալու ու տաք սալաքարերին պառկելու, չորանալու, մաժուն ու թան ուտելու-խմելու:

Ջաղացի ձոր անվանական բառակապակցության փոխարեն հերոսները գործածում էին **ջաղցիձոր** համադրական բարդությունը: Հեղինակը բնագրում երկու տարբերակն էլ նշում է, սակայն հաճախադեպ է ժողովրդախոսակցական ձևը, որը միտված է կերտելու Սասունում բնակվող մարդկանց տիպական կերպարներ, անհատականացնելու նրանց խոսքը:

Նրանք նայում էին մեր ուռած ու բաց փորերին, շոյում էին մեր **բարալիկ** վիզն ու ասում, որ մեզ շատ են սիրում:

Ժողովրդախոսակցական լեզվին բնորոշ **-լիկ** ածանցի կիրառություն ենք տեսնում քննվող պատմվածքներում: Ժողովրդական լեզվի մեջ **-իկ** ածանցից առաջ երբեմն ավելանում է «լ», ինչպես՝ **սուտլիկ, ձախլիկ, կարճլիկ, կոկլիկ, ցածլիկ, հաստլիկ**: Ածանցից առաջ ավելացող «լ» տառը բառին տալիս է փաղաքշական իմաստ. այս «լ» տառը փոխարինվում է «ռ» տառով, որ բառին տալիս է կոպտության իմաստ (**Աբեղյան Մ., 1965**):

Ցանկորմի ետևից նայող երեխաները ժպտում էին, մի քանիսը՝ ծիծաղում, մյուսները՝ տեղում պար գալիս:

Ցանկապատ համագործածական բառի փոխարեն հեղինակը գործածել է **ցանկորմ** բառը, որ կիրառելի է բարբառներում (**Աղայան Է., 1976**):

... ես **երթամ** Մասիսի ձյուններով **զիմ** սիրտ **հովռեմ** ու գամ մեռնիմ:

Զ նախդրի կիրառությունը Սասնա բարբառում հաճախադեպ է սեռական հոլովի հետ՝ «մակերևույթին, վրա» իմաստներով: Ինչպես գիտենք, այն

գրաբարում գործածվում էր տրական, հայցական, բացառական և գործիական հոլովների հետ՝ արտահայտելով տարբեր իմաստներ (**Աբրահամյան Ա., 1976**):

Ինչ վերաբերում է **հովոել** բային, «Հայոց լեզվի բարբառային բառարան»-ում նշվում է, որ սա Մշո բարբառին բնորոշ բառամիավոր է, որ նշանակում է «հովանալ, զովանալ» (**Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, 2001-2012**):

...երկու, երեք ու չորս **ջղարա ծխելով**, ...Մայրս նստել էր **աղլիզի** քարին,...**Շեփ** ձորի օձերն ու կարիճները, ...**թառմայից** մի լավաշ քաշում ու ուտում..., ...օձապարանի վրայով երեք **շեք** ետ ու առաջ անում:

Ջղարա, աղլիզ (աղլեզ) բառամիավորները Սասնա բարբառին բնորոշ բառեր են . առաջինը նշանակում է «ծխախոտի գլանակ», երկրորդը՝ «սալաքար, որ օգտագործվում է անասուններին աղ տալու համար»: **Շեփ կամ շեպ** բառը տարբեր բարբառներում տարբեր կիրառություններ ունի: «Մանկապարտեզի ժամանակը» պատմվածքում այն գործածվել է Ղարաբաղի բարբառով և նշանակում է «զառիվայր, զառիկող»:

Թառմա կամ թարմա- Արարատյան բարբառին բնորոշ բառ է. այստեղ՝ «տախտակաշեն հարկ գոմում»: **Շեք** բառը հանդիպում է բարբառների գրեթե մեծ մասում, որ նշանակում է մեծ ու լայն բացված քայլ: Սասնա բարբառում նշանակում է «մեկ քայլը որպես երկարության չափ»:

... մի քիչ վեր պինդ կապել էին, խնոցու մածուն քսել, հետո տարել էին **մարեի** հետ:

... ուր հին, փայտե ինքնաշեն սեղան էր դրված, չորս կողմը՝ **իշոտնուկ**:

Գոգնոցի **ճոթով** սրբեց սեղանի փոշին, լավաշը փոեց վրան, ետ դառավ և քթի տակ մոթմոթալով՝ իջավ հացատուն:

-Գնալուց առաջ ասի՝ էս ագռավին սպանեմ, նոր երթամ. **դիմանլուսից կռավում** է:

Մարե- «մայր», Վանի և Մոկսի բարբառ :

Իշոտնուկ- Արարատյան բարբառ, «առանց թիկնակի չորստանի երկար նստարան»:

Ճոթ – հանդես է գալիս բարբառների մեծ մասում և նշանակում է «ծայր, եզր»:

Դիմանլուս/դիմալուս/դեմլուս- Խարբերդի բարբառ, «արշալույս, լուսադեմ»:

Խաչվորկել բառը գործածվել է **խաչկպել** բառի փոխարեն: Այն հանդես է գալիս Մշո բարբառում և նշանակում է «ձեռքերը խաչաձև սպասել» (**Աղայան Է., 1976**):

Խոսքաշարին պատկերավորություն են հաղորդում **դարձվածքները**: Դրանք, լինելով ժողովրդի պատկերավոր լեզվամտածողության, իրերի և երևույթների պատկերավոր գնահատման սեղմ ու կուռ արտահայտիչներ, խոսքին հաղորդում են նաև յուրատեսակ կենդանություն, աշխուժություն՝ լեզուն դարձնելով վառ ու գունագեղ: Անժխտելի է, որ յուրաքանչյուր ազգի գրականության (ընդհանրապես արվեստի) մեծագույն արժանիքներից մեկը ազգային դիմագծի, կոլորիտի, գուներանգի վերարտադրումն է: Իսկ դարձվածքը բոլոր լեզվամիջոցներից ամենից լավ է արտահայտում ժողովրդի լեզվամտածողության ու հոգեբանության ինքնատիպությունը, այլև տվյալ ազգի կենսափորձը, պատմությունը, սովորույթները, կենցաղն ու աշխարհաճանաչումը (**Բադիկյան Խ., 2000**):

Նկատենք, որ Ռ. Շառոյանը գործածել է ինչպես անվանական, այնպես էլ բայական դարձվածքներ, սակայն մասնավորաբար հաճախված են բայական դարձվածքները:

Ասվածը հավաստենք բնագրային օրինակներով:

...մի բան իր **սրտով էր եղել**:

Սրտով լինել- ցանկացածը կատարվել, հավանել, հավանություն տալ :

Տարոնի **բախտը բերել** էր:

Բախտը բերել- մեկի գործերը իրենից անկախ հաջողվել, հաջողություն ունենալ:

Գլուխը կորցրած Կարապետը զարկում էր կատաղի. ուր որ է կապյթեր դիհող:

Գլուխը կորցնել -1. մի բանից խուճապի մատնվել, 2.շփոթվել, 3. ինքնամոռացության մեջ ընկնել, 4. խելքը թոցնել/հավանաբար պատմվածքում կիրառվել է երրորդ իմաստով/:

-Իմ հոգին ճամփու ենք դնում էնտեղ, ուր ես **շունչ եմ առել**:

Շունչ առնել դարձվածքը դարձվածաբանական բառարաններում դիտարկվում է իբրև համանունություն ունեցող դարձվածք: 1. Կենդանանալ, կենդանություն ձեռք բերել, վերակենդանանալ, ոգեկոչվել: 2. Հանգստանալ, մի ծանրությունից ձերբազատվել, իրեն ազատ զգալ:

Վայնասունը զգել- ողբալ, աղմուկ, իրարանցում սարքել:

Սիրտը վախ ընկնել- վախենալ, վախ զալ (**Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., 1975**):

Գրողի պատմվածքներում հանդիպեցինք դարձվածքների պատրաստի կառույցների գործածության դեպքերի: Սակայն քննվող պատմվածքներում հանդիպել ենք նաև դարձվածքների **նորակազմ կիրառությունների**, որոնցում հեղինակը ցուցաբերել է ստեղծագործական մոտեցում՝ փոխելով դարձվածքի որևէ բաղադրիչ: Այսպես լեզվում առաջանում են **դարձվածային տարբերակներ**:

Հետո էլ քեզ բերել եմ, որ վերջում էս տանը տեր կանգնես, չթողնես **շան բաժին դառնա**:

Շան բաժին դառնալ- Կիրառվել է **շուն ու գելի բաժին դառնալ** դարձվածքի փոխարեն, որ նշանակում է «ոչնչանալ, փչանալ»:

Մարիամի **սիրտը շրխկաց**:

Սիրտը շրխկալ-Գործածվել է **սիրտը շարժվել** դարձվածքի փոխարեն, որ նշանակում է «հուզվել, գուրջ առաջանալ»:

Հայրս պատասխանում էր, չէր պատասխանում, **երկու խոսք շարտում էր**:

Այս դարձվածքում հեղինակը հավելել է **երկու բառը՝ ստանալով խոսք նետել** դարձվածքի տարբերակը:

– Էլ **քար ու գործ չունի**, ամեն ինչ ներկել է, մնացել նարնջագույնը, քո խիղճը չմեռնի, խելացի ցեղ եք, էլի՛:

Հեղինակային նորակազմ դարձվածքը գործածվել է **բան ու գործ չունենալ** դարձվածքի փոխարեն:

Գողեգող քայլում էր, ոնց որ **վարունգ թոցնող երեխա**:

Վարունգ թոցնող երեխա դարձվածքը գործածվել է **աչքի սուրմա թոցնող** դարձվածքի փոխարեն և նշանակում է «ճարպիկ, գող, ավազակ»:

Քեզ ո՞վ իրավունք տվեց, **ո՞վ քո նժույգին քուռակ կոչեց**, քեզ ի՞նչ եղավ, շատ շուտ չբոցկլտացի՞ր ու հանգար:

Ո՞վ քո նժույգին քուռակ կոչեց- էշին չոչ կամ կաղ ասել դարձվածքի հեղինակային տարբերակ, որ նշանակում է «վիրավորել, մեկին նեղացնել» (**Սուրիասյան Ա., Գալստյան Ս., 1975**):

Տավորիկցի սուրբ Հովհաննեսը մռայլվեց, **աչքերից շանթեր թռան**, ապա մի լուսավոր շող բացվեց դեմքին:

Հեղինակը **կայծեր** բառաձևի փոխարեն գործածել է **շանթեր** բառաձևը: Այն նշանակում է «աչքերի առաջ կայծեր երևալ» (**Բեդիրյան Պ., 2011**):

Է՛ս մեծ ուրախություն է, տղա՛, լա՛ո, էս իմ **հոգու հարսանիքն է**:

Հոգու հարսանիք դարձվածքը հեղինակային նորակազմություն է և խոսքաշարում հանդես է եկել «ուրախություն» նշանակությամբ:

Հեղինակային նորակազմությունները գեղարվեստական լեզվի բառապաշարի թերևս ամենից ավելի աչքի ընկնող շերտն են կազմում: Բառի նոր, հետևաբար և անսովոր լինելու հանգամանքը այն մի տեսակ դարձնում է հեշտ նկատելի, տպավորվող, ուշադրություն է գրավում: Ուստի և նորակազմությունը ինքնին ոճույթ է, խոսքը ոճավորելու, արտահայտիչ դարձնելու ուրույն միջոց: Գրողի ոճը պայմանավորող հատկանիշներից մեկը, անշուշտ, լեզվամտածողության ինքնատիպությունն է, ինչը դրսևորվում է ինչպես բառագործածության, այնպես էլ թերևս առավել ցայտուն ու ընդգծված ձևով բառաստեղծման ասպարեզում: Հեղինակային նորակազմությունների քննությունը պարզորոշ պատկերացում է տալիս գրողի լեզվաոճական սկզբունքների,

հակումների ու նախասիրությունների մասին, քանի որ դրանք անմիջականորեն կապված են գրողի անհատական լեզվամտածողության ու աշխարհընկալման հետ (**Հալաջյան Մ., 2005**):

Երանի Տարոնին. կանգնել էր **գլուխկախ** ու աղջկա հորը չէր տեսնում:

Հանկարծ ձիուս փայտե գլուխը **ձեռնափերս** քերծելով պոկվեց:

«Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում» հանդիպում ենք **ձեռնափ** բառը, որը բացատրվում է «ձեռքի ավ», և նշվում է, որ բառն առաջին անգամ կիրառվել է մամուլում:

Լվացվեցի ու կուշտ ջուր խմեցի, հետո ձիուս գցեցի **աղբրառվի** մեջ, որ սուրալուց փոշի չհանի...

Ձայնի ուղղությամբ թռան նաև աչքերն ու մի **խաչաճյուղի** վրա «բռնեցին» ագռավին:

Հրացանի **ուսնանցուկը** ձեռքն ի կախ, սատկած ագռավը ոտքերի առաջ, քարացած կանգնած էր Հայր Հովհաննեսը:

Խոսույթին ոճական մեծ լիցքեր են հաղորդում նաև **հնաբանությունները**:

Գյուղից քաղաք միայն **կոլտնտեսության նախագահն** էր գնում. նրա քաղաքը Երևանն էր, գյուղից քաղաք միայն գյուղի **պայտար** հորեղբայրս էր գնում. նրա քաղաքը **Լենինականն** էր, և գյուղից մեծ քաղաք միայն ինքնագործ պարի խումբն էր գնացել. նրանց քաղաքը Մոսկվան էր:

Մի օր էլ մորաքրոջս տղայի հետ (նա ինձնից մի քանի ամսով մեծ էր) գնում էի **կալերը**՝ մաժուն տանելու, մորաքույրս զգուշացրեց...

Կոլտնտեսություն և նախագահ բառերն այժմ պատմաբառ են, քանի որ նրանք փոխարինված չեն նոր բառերով, և երևույթը չկա: Ինչ վերաբերում է **նախագահ** բառին, հարկ է նշել, որ այն դարձել է իմաստային հնաբանություն:

Լենինական քաղաքն այժմ կոչվում է **Գյումրի**, հետևաբար այն հնաբառ է:

Կալը հնաբառ է, փոխարինված է նոր բառով՝ «**ամբար, մառան**»:

Խոսքին պատկերավորություն է հաղորդում նաև կրկնաբանությունը, որի նպատակն է խոսքի մեջ բառերի, բառակապակցությունների, նախադասությունների կրկնության միջոցով շեշտել, ընդգծել այս կամ այն միտքը, ուժեղացնել գեղարվեստական խոսքի հուզականությունը, ռիթմը, երևույթի սաստկականությունը: Կրկնությունները բազմաբնույթ են իրենց կառուցվածքով, նախադասության մեջ գրաված դիրքով:

Ցավ չես տեսել **մրմո՛ւռ, մրմուռ**, թե չէ երեսուն տարի գլուխդ կախ կապրեիր:

Ջաղջիձոր չգնաս, դու էլ որ քաղաքից կգաս, **ջաղջիձոր** կգնաս, հիմա գնա հորդ մոտ, թող քեզ տեսնի ու ուրախանա:

...յոթ օրից բուժում-**լավացնում, լավացնում են** ու վրեժ լուծում:

Այստեղ էր, որ առաջին անգամ **տխրեցի, տխրեցի**, որովհետև հասկացա, թե ինչ տխուր բան է մեծերին չհասկանալը:

Տարոնի հայրը շրջվեց ու **քայլեց մշուշի միջով**, կասեի, որ Տարոնի հայրը նման էր **մշուշի միջով քայլող** տղամարդու, իսկ դրանից սարսափելի բան չկա, երբ որ տղամարդը, ոչ թե մարդը, այլ տղամարդը **քայլում է մշուշի միջով**:

Մայրս **սրբեց** աչքերը: Անիկը **սրբեց** իր աչքերը: Իմ աչքերից արցունք չէր եկել, բայց զգում էի, որ լաց եմ եղել: Դա իմ առաջին լացն էր **առանց արցունքի, առանց մի կաթիլ արցունքի**:

Քեզ ո՞նց **փախցրի**, լավ **փախցրի**, չէ՞քեզ փախցնողը ե՛ս չէի, է՛, ձի՛ն էր, էդ ձին հիմի չկա ախր, դու կաս, թերմաշ անտեր,- **խոսեց, խոսեց**, խոսքով մոտեցավ, գրկեց կնոջն ու համբուրեց:

Գեղարվեստական ստեղծագործության համար մեծ արժեք է ներկայացնում նաև երկի **հերոսների լեզվի անհատականացումը**: Գեղարվեստական ստեղծագործության հերոսների խոսքի միջոցով բացահայտում ենք տարբեր խառնվածքների տեր կերպարների հայացքները, մտածելակերպը, ստեղծագործության մեջ կարևորվում է նրանցից յուրաքանչյուրի լեզուն:

«Սուրբ հայր **Հովհաննեսի վախճանը**» պատմվածքում առավել պարզ է երևում Սասունցի տղամարդու առնական և բիրտ կերպարը իր խոսքի միջոցով:

-Բարի՛ լույս, Մարիա՛ մ, բարի լույս, **կնի՛կ ջան**, տո բարի՛ լույս, **կյանքակեր**, տո ի՞նչ ես անում, **թերմա՛ շ կնիկ**:

- Լավն էն է, Մարիա՛ մ, **խելառ** մեռնիս, չէ բուրդ գգողների ցեղից կնիկ ունենաս:

- **Տո ես քո՛...,-** հայիոյեց Հայր Հովհաննեսն ու մտքում խոսեց:

-Ինձնից առաջ դո՛ւ պիտի մեռնիս, չէ, դու **սատկես**, ես մեռնիմ:

Նման ձևերը գրողը գործածում է հատկապես այն խոսքային միջավայրում, որում խոսքը կենցաղային բնույթի է: Ինչպես նկատում ենք, խոսողը անտարբեր չէ ասվածի նկատմամբ. մտքերի հաղորդումը ուղեկցվում է վերաբերմունքի արտահայտությամբ, ինչը հաճախ դրսևորվում է զանազան դիմելաձևերով, կոչականների առատ գործածությամբ:

Կնոջ խոսքը նույնպես հարուստ է համապատասխան կոչականների կիրառությամբ:

-Ո՛ր, տո **խելառ**, ո՛ր կերթաս, էսօր շաբաթ է, ուր որ է տղան, հարս ու թոռ կգան:

- **Այ մարդ**, քեզ ի՞նչ է եղել:

- Իա՛ , քնել-ելել ես, ամոթդ կորցրե՛լ, **տնաշեն**, - կինը մի կողմ հրեց ամուսնուն:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մեր հոդվածում փորձ ենք արել քննելու Ռ. Շառոյանի «Մանկապարտեզի ժամանակը» և «Սուրբ հայր Հովհաննեսի վախճանը» պատմվածքների բառապաշարը: Նկատել ենք, որ հեղինակի խոսքում առավելաբար առկա են համագործածական բառեր, ժողովրդախոսակցական լեզվին և բարբառներին հատուկ բառեր ու արտահայտություններ, հնաբանություններ, հեղինակային նորակազմություններ, կրկնաբանություններ, որոնք խոսույթին հաղորդում են ոճական մեծ լիցքեր:

Հեղինակը մեր լեզվում գործածվող դարձվածքների զուգադրությամբ ստեղծել է նաև դարձվածային տարբերակներ որևէ բաղադրիչի փոփոխությամբ, նույնիսկ կերտել է նորակազմ դարձվածքներ:

Կերպարների խոսքն անհատականացնելիս Ռ. Շառոյանը մեծ չափով գործածել է ժողովրդախոսակցական-բարբառային բառեր ու բառաձևեր, օտարաբանություններ, դարձվածքներ, անեծքներ, խոհական մտքեր, որոնք հիմնականում օգտագործվում են խոսքաչափի ոճավորման նպատակներով: Բառապաշարային նշված միջոցներով հեղինակին հաջողվել է վարպետորեն տիպականացնելու յուրաքանչյուր հերոսի: Դրանք բացահայտում են կերպարների բնավորությունը, որ միջավայրից լինելը, ժողովրդական մտածողությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Աբեղյան Մ. (1965)**, Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ. :
2. **Աբրահամյան Ա. (1976)**, Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, «Լույս» հրատ.:
3. **Աղայան Է. (1976)**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
4. **Հայոց լեզվի բարբառային բառարան (2001-2012)**, Հրաչյա Աճառյանի անվան Լեզվի Ինստիտուտ, ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիա, Երևան, էլեկտրոնային:
<http://nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=48>
5. **Բաղիկյան Խ. (2000)**, Դարձվածային ոճաբանություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
6. **Բեդիրյան Պ. (2011)**, Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
7. **Խալաթյան Գ., Ջուլֆայան Ռ. (2018)**, Տեսական և գործնական հայոց լեզու, (հնչյունաբանություն, բառագիտություն), Բուհական ձեռնարկ, Երևան, «Արտագերս» հրատ.:

8. **Հալաջյան Մ. (2005)**, Հրանտ Մաթևոսյանի բառապաշարը, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
9. **Շառոյան Ռ. (2012)**, «Հովն ընկավ» ժողովածուն, Երևան, «Նաիրի» հրատ.:
10. **Ջահուկյան Գ., Խլղաթյան Ֆ. (2007)**, Հայոց լեզվի ոճաբանություն, Երևան, «Զանգակ» հրատ.:
11. **Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս. (1975)**, Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
12. **Սուքիասյան Ա. (2009)**, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:

REFERENCES

1. **Abegyan M. (1965)**, Hayoc lezvi tesowt'yown /*Theory of the Armenian Language*/, Yerevan, Yerevan State University ed.
2. **Abrahamyan A. (1976)**, Grabari d'er'nark /*Manual of Classical Armenian (Grabar)*/, Yerevan, “Luys” ed.
3. **Aghayan E. (1976)**, Ardi hayereni bacatrakan bar'aran *Explanatory /Dictionary of Modern Armenian*/, Yerevan, “Hayastan” ed.
4. **Ardi hayereni bacatrakan bar'aran /Dialectal Dictionary of the Armenian Language/ (2001-2012)**, Hrachya Acharyan Institute of Language, Yerevan, electronic. <http://nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=48>
5. **Badikyan Kh. (2000)**, Dard'vac'ayin otwabanowt'yown /*Phraseological Stylistics*/, Yerevan, Yerevan State University ed.
6. **Bediryan P. (2011)**, Hayeren dard'vac'qneri y'ndard'ak bacatrakan bar'aran /*Comprehensive Explanatory Dictionary of Armenian Idioms*/, Yerevan, Yerevan State University ed.

7. **Khalatyan G., Julfayan R. (2018)**, Tesakan & gorc'nakan hayoc lezow,(hnchyownabanowt'yown, bar'agitowt'yown) /*Theoretical and Practical Armenian Language (Phonetics, Lexicology)*/: University Textbook, Yerevan, “Artagers” ed.
8. **Halajyan M. (2005)**, Hrant Mat'&osyani bar'apashary' /*The Vocabulary of Hrant Matevosyan*/, Yerevan, “Hayastan” ed.
9. **Sharoyan R. (2012)**, «Hovn y'nkav» jhoghovac'own /*The Collection “Hovn Inkav”*/, Yerevan, “Nairi” ed.
10. **Jahukyan G., Khlghatyan F. (2007)**, Hayoc lezvi otwabanowt'yown /*Stylistics of the Armenian Language*/, Yerevan, “Zangak” ed.
11. **Sukiasyan A., Galstyan S. (1975)**, Hayoc lezvi dard'vac'abanakan bar'aran /*Phraseological Dictionary of the Armenian Language*/, Yerevan, Yerevan State University ed.
12. **Sukiasyan A. (2009)**, Hayoc lezvi homanishneri bacatrakan bar'aran /*Explanatory Dictionary of Synonyms of the Armenian Language*/, Yerevan, Yerevan State University ed.

Gayane Khalatyan, Shushan Khachatryan

Analysis of the vocabulary in Roland Sharoyan's short stories "Kindergarten time" and "The death of father Hovhannes"

Conclusion

Key words and expressions: collocations, colloquial and dialectal words, idioms, authorial neologisms (coinages), archaisms, pleonasms (tautological expressions).

In our article, we attempted to analyze the vocabulary of R. Sharoyan's short stories "Kindergarten Time" and "The Death of Father Hovhannes." We observed that the author's language predominantly features colloquial words, expressions characteristic of folk and dialectal speech, archaisms, authorial neologisms, and repetitions, which impart strong stylistic expressiveness to the text.

By combining existing idioms of the Armenian language, the author has also created idiomatic variants through the modification of certain components, and even coined entirely new idioms.

In individualizing the speech of his characters, R. Sharoyan extensively uses folk and dialectal words and forms, borrowings, idioms, curses, and reflective expressions, mainly for stylistic purposes. Through these lexical means, the author masterfully typifies each character, revealing their personality traits, social background, and the essence of folk mentality.

Гаяне Халатян, Шушан Хачатрян

Исследование лексики рассказов Роланда Шарояна «Время детского сада» и «Кончина святого отца Ованнеса»

Заключение

Ключевые слова и выражения: разговорные слова, народно-разговорная и диалектная лексика, фразеологизмы, авторские неологизмы, архаизмы, повторы.

В нашей статье предпринята попытка проанализировать лексику рассказов Р. Шарояна «Время детского сада» и «Кончина святого отца Ованнеса». Мы отметили, что в речи автора преимущественно присутствуют разговорные слова, выражения, характерные для народно-разговорного языка и диалектов, архаизмы, авторские неологизмы и повторы, придающие речи значительный стилистический заряд.

Автор, сопоставляя существующие в языке фразеологизмы, создает их варианты посредством изменения отдельных компонентов, а также формирует новые устойчивые выражения.

Индивидуализируя речь персонажей, Р. Шароян широко использует народно-разговорную и диалектную лексику, заимствования, фразеологизмы, проклятия, размышления, которые применяются в основном для стилизации речи. С помощью этих лексических средств автору удалось мастерски типизировать каждого героя. Они раскрывают характер персонажей, их социальную среду и народное мировоззрение.

Գայանե Խալատյան - Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ հայոց լեզվի եւ նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոն, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր: Գիտական հետաքրքրությունները՝ ժամանակակից հայոց լեզու: Հեղինակ է յոթ տասնյակ հոդվածների, բուհական գիտամեթոդական ձեռնարկների: gayane.khalatyan.1958@mail.ru

Շուշան Խաչատրյան - Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ երրորդ կուրսի ուսանող: Գիտական հետաքրքրությունը՝ ժամանակակից հայոց լեզու: khachatryanshushan-1@aspu.am

Гаяне Халатян – Профессор Государственного университета имени Хачатура Абовяна, кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры армянского языка и методики его преподавания. Научные интересы: все современные курсы армянского языка. Автор семидесяти статей, университетских научных методических учебников. 091341434 gayane.khalatyan.1958@mail.ru

Шушан Хачатрян- Студентка третьего курса АГПУ университета имени Хачатура Абовяна. Научный интерес: современная филология армянского языка.
khachatryanshushan-1@aspu.am

Gayane Khalatyan -Professor at ASPU named Khachatur Abovyan, a candidate of pedagogical sciences, and a lecturer of the Armenian Language and its Teaching Methodology. Scientific interests: all modern Armenian language courses. She has authored seven dozen articles and university scientific methodological manuals.
gayane.khalatyan.1958@mail.ru

Shushan Khachatryan- Third-year student at ASPU named after Khachatur Abovyan. Scientific interest: the modern Armenian language lexicology. khachatryanshushan-1@aspu.am

Խմբագրություն է ուղարկվել 01.10.2025թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 14.10.2025թ.

Հրատարակման է ներկայացվել 14.01.2026թ.